

Belçika'nın yetiştirdiği en büyük tarihçi olan Henri Pirenne, Ortaçağ tarihi konusunda dünyanın öndegelen uzmanlarından. Pirenne'in eserleri arasında özel bir yeri olan *Ortaçağ Kentleri*, tarihçinin 1922 yılında davet edildiği ABD'de verdiği konferansların notlarını kapsamaktadır. Pirenne'in özgün tarih yöntemi ve tarihe bakışı, bu kitabında kendini belirgin biçimde göstermektedir. Ortaçağ Batı Avrupası'nda ekonomik canlanma ve kent uygarlığının doğuşunu ele alırken; tüccar sınıfının oluşumu, burjuvazinin doğuşu, toprak köleliğinin ortadan kalkışı ve belediye kurumlarının ortaya çıkışı süreçlerini yorumcu tarih anlayışıyla ele alır ve anlatır Pirenne. Bu küçük ama önemli kitabı İlber Ortaylı'nın önsözü ve Şadan Karadeniz'in özenli çevirisiyle sunuyoruz.

İLETİŞİM 94
TARİH DİZİSİ 1

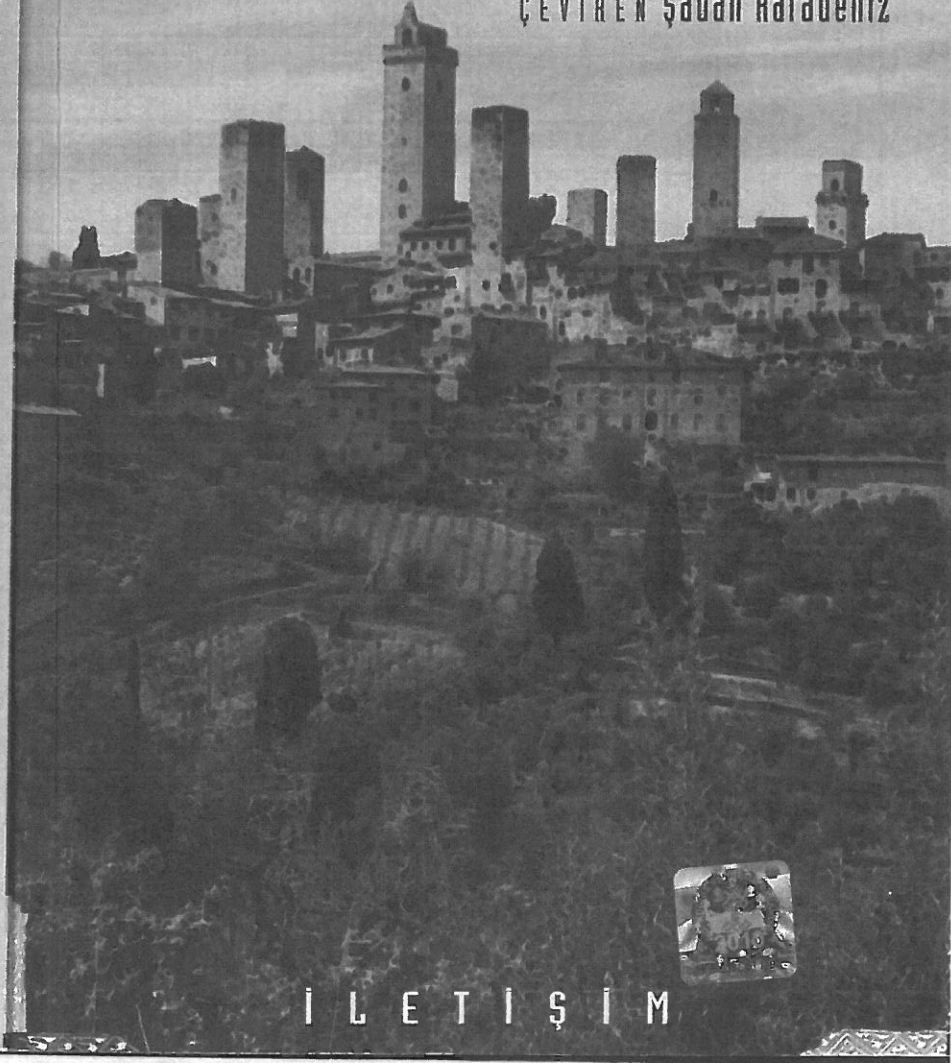
9 789754 700336

HENRI PIRENNE Ortaçağ Kentleri

İLETİŞİM

HENRI PIRENNE Ortaçağ Kentleri

ÇEVİREN Şadan Karadeniz

İLETİŞİM

VIII. Kentler ve Avrupa Uygarlığı

Kentlerin doğuşu, Batı Avrupa'nın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını belirlemiştir. O zamana değin toplum yalnızca iki etkin düzen tanımıştı: rahipler sınıfı ve soylular. Orta sınıf onların yanında yerini alarak toplumsal düzeni tamamlamış, daha doğrusu, bu düzende son bir düzeltme yapmıştır. Bundan böyle toplumsal düzenin yapısı değişmeyecekti; kendisini oluşturan tüm öğelere sahipti; yüzyıllar boyunca uğrayacağı değişiklikler ise, dar anlamda, alışımın içindeki farklı bileşimlerden başka birşey değildi.

Rahipler sınıfı ve soylular gibi, orta sınıf da ayrıcalıklıydı. Belirli bir yasal topluluk oluşturuyor ve sahip olduğu özel yasa, hâlâ nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan kırsal bölgelerde yaşayan yığınlardan onu soyutluyordu. Gerçekten, daha önce de görüldüğü gibi, orta sınıf ayrıcalıklı durumunu bozulmadan korumak ve bu durumdan doğan yararları kendisine saklamak zorundaydı. Özgürlük, orta sınıfın anlayışına göre, bir tekeldi. Ortaçağ'ın sonunda orta sınıfın güçsüzlüğünün bir nedeni durumuna gelinceye değin, bu sınıfın güçlülüğünün nedeni olan kast düşüncesinden

daha az özgür olan hiçbir şey yoktur. Bununla birlikte, özgürlük düşüncesini her yerde yayma ve bilinçli olarak istemeksizin, kırsal sınıfların yavaş yavaş özgürleşmesinde araç olma görevi bu orta sınıfa ayrılmıştı. Gerçekten, orta sınıfın varoluş olgusu, kırsal sınıflar üstünde hemen kendini gösteren etkisine ve başlangıçta onu bu sınıflardan ayıran çelişkiyi yavaş yavaş azaltmasına bağlı olmuştur. Onları etkisi altında tutabilmek, kendi ayrıcalıklarından pay vermemek, ticaret ve sanayiye atılmalarını önlemek için boşuna çaba harcadı. Kendisinin neden olduğu ve yok olmaksızın bastıramayacağı bir evrimi durduracak gücü yoktu.

Kent gruplarının oluşumu, çok kısa zamanda, kırsal bölgelerin ekonomik örgütlenmesini altüst etti. Bu bölgelerde üretim o zamana değin yalnızca köylünün geçimini sağlamaya ve efendisine karşı yükümlülüklerini yerine getirmesine yarıyordu. Ticaretin duraklaması üzerine, hiçbir şey köylüyü topraktan daha çok ürün elde etmek için çalışmaya zorlamıyordu. Artık başvuracağı dış pazarlar olmadığından, bu ürün fazlasından kurtulması olanaksızdı. Günlük ekmeğini sağlamakla yetiniyordu; yarına güven besliyor; böyle birşeyin olasılığını bile tasarlamadığından, yazgısını daha iyiye doğru değiştirmek için hiçbir özlem duymuyordu. Kasaba ve kale-kentlerin küçük pazarları çok önemsiz; istekleri, onu alışkanlığından kurtarıp daha çok çalışmaya itemeyecek kadar belirliydi. Ama ansızın bu pazarlar silkinip canlanıverdiler. Alıcıların sayısı arttı; köylü birdenbire bu pazarlara götüreceği ürünleri satabileceğine güven duydu. Böylesine elverişli bir fırsattan yararlanması çok doğaldı. Satmak, yalnız ona bağlıydı. Böylece, o zamana değin boş bıraktığı toprakları hemen işlemeye koyuldu. İş yeni bir anlam kazandı; ona kâr getiriyor, tasarruf ve etkinleştirilince daha rahatlayan bir yaşam olanağı sağlıyordu. Topraktan elde edilen artık gelirin köylünün kendi hakkı oluşu, duru-

mu daha da elverişli kılıyordu. Efendinin hakkı, derebeylik töresince değişmez bir oranda saptandığından, topraktan sağlanan gelirin artışından yalnızca toprağı işleyen yararlanıyordu.

Ancak, derebeyinin kendisi de, kentlerin gelişiminin kırsal bölgelerde yarattığı yeni durumdan yararlanma olanağına sahipti. Uçsuz bucaksız ekilmemiş toprakları, ormanlık, çalılık, bataklık ve çayırılıkları vardı. Bu yerleri işletmekten ve bunlar aracılığıyla kentler büyüyüp sayıları arttıkça giderek daha önemli ve daha kârlı olan bu yeni yollarla kazanç sağlamaktan daha kolay birşey olamazdı. Nüfus artışı, ormanları açma ve bataklıkları kurutma işi için gerekli işgücünü sağlayacaktı. İşçi istemek yeterliydi; hemen ortaya çıkıyorlardı.

Daha onbirinci yüzyılın sonunda bu akım tüm gücüyle ortaya çıkmıştı. Manastırlar ve yerel prensler bu tarihten başlayarak topraklarının boş kalan bölümlerini gelir üreten topraklara dönüştürmekle uğraşıyorlardı. Roma İmparatorluğu'nun sona erişinden beri hiç artmamış olan ekili toprakların alanı sürekli olarak genişliyordu. 1098 yılında kurulan Sarnıççılar Tarikatı, daha başından bu yeni yolu izledi. Toprakları için eski dirlik örgütünü benimseyecek yerde, akıllıca kendini yeni koşullara uydurdu. Kentlerin daha zengin oldukları için gereksinimlerinin de daha çok olduğu Flandr'da hayvancılıkla uğraşmaya başladı. İngiltere'de özellikle Flandr kentlerinin gittikçe daha çok tükettikleri yün satışına yöneldi.

Bu arada, toprak sahipleri, ister laik, ister ruhban sınıftan olsun, dört bir yanda "yeni" kasabalar kuruyorlardı. Ekilmemiş topraklarda kurulan ve içinde yaşayanların yıllık kira karşılığı küçük toprak parçaları elde ettikleri köyler böyle adlandırılıyorlardı. Ancak, onikinci yüzyıl boyunca gelişimini sürdüren bu yeni kasabalar aynı zamanda özgür

kasabalardı. Çünkü, toprak sahibi, çiftçileri çekebilmek için, onları toprak kölelerinin sırtına yüklenen vergilerden başışık kılacağına söz vermişti. Genellikle, kendisine, bu insanlar üstünde yalnızca yargı yetkisini bırakmış; dirlik örgütünde hâlâ varlığını sürdüren eski hakları, onların yararına kaldırmıştı. Gatinais'de Lorris (1155), Champagne'de Beaumont (1182), Hainault'da Priches (1158) statüleri, komşu ülkelerde de bulunan bu yeni kasabalara ait özellikle ilginç statü örnekleridir. Normandiya'da; onikinci yüzyıl boyunca İngiltere, Galya, hatta İrlanda'daki bazı yerlerde ictibas edilen Breteuil'ün statüsü de aynı nitelikteydi.

Böylece, eskisinden bambaşka yeni bir köylü tipi ortaya çıktı. Eski köylülerin belirleyici niteliği kölelikti; yeni köylüler ise özgürdüler. Üstelik, kasabalar aracılığıyla kırsal bölge örgütüne iletilen ekonomik tedirginliğin yol açtığı bu özgürlük, kentlerin özgürlüğünü örnek almıştı. Bu yeni kasabalarda oturanlar dar anlamda kırsal kentsoylulardı. Birçok statülerde adları *burgenses** diye geçiyordu. Bu kasabalar yasal kuruluşlar olup, kent kurumlarından esinlendiği açıkça görülen yerel özerkliğe sahiptiler. Öylesine ki, kent sel kurumların, kırsal bölgelere ulaşmak ve onları özgürlükle tanıştırmak için kendilerini kuşatan duvarları aştıkları söylenebilir.

Bu yeni özgürlük, gelişim süreci içinde çok geçmeden, yeniden örgütlenmiş bir toplumsal düzende arkaik yapılarını koruyamayan eski dirliklere bile yayıldı. Derebeyleri, ya gönül rızasıyla, ya da buyrultu yahut zorla, özgürlüğün yavaş yavaş, uzun zamandan beri topraklarını kirayla işleyen çiftçilerin olağan durumu olan köleliğin yerini almasına izin verdiler. Buralarda toprağın yönetim biçimi değıştikçe onunla birlikte, halkın yönetim biçimi de değışti; çünkü

(*) Latince *burgus* sözcüğünden türetilen *burgens* (çoğ, *burgenses*) sözcüğü "kasabalı" anlamına gelir.

her ikisi de ortadan kalkmak üzere olan bir ekonomik durumun sonuçlarıydı. O zamana değin dirliklerin kendi çabalarıyla elde etmeleri gereken tüm gerekli şeyleri, şimdi ticaret sağlıyordu. Artık, her birinin kullandıkları malların tümünü üretmesi gerekmiyordu. Gereksinme duyulan malları sağlamak için yakın kentlerden birine gitmek yeterliydi. Onüçüncü yüzyıl başlarında, Hollanda manastırları, hayır sahiplerinin kendilerine başışladıkları ve tüketimleri için gerekli şarabı ürettikleri Fransa'daki ya da Ren ve Moselle kıyılarındaki bağları satmaya başladılar. Çünkü bunlar artık hem işe yaramaz olmuşlardı, hem de işletme ve bakımları, getirdiklerinden daha pahalıya maloluyordu.

Hiçbir örnek, ticaretin ve yeni kent ekonomisinin değıştirdiği bir çağda, eski dirlik sisteminin kaçınılmaz olarak ortadan kalkmasına bundan daha iyi ışık tutamaz. Gittikçe hareketlenen ticaret, zorunlu olarak tarımsal üretime özendirmiş, o zamana değin tarımı bağlayan sınırları ortadan kaldırmış, onu kasabalara doğru çekmiş, çağdaşlaştırmış, aynı zamanda özgür kılmıştır. Bu nedenle, insanlar uzun zaman tutsağı oldukları topraktan ayrılmışlar ve özgür işgücü gittikçe daha yaygın bir biçimde köle işgücünün yerini almıştır. Ancak, ticaret yollarından uzak olan bölgelerde eski kişisel kölelik ve onun yanı sıra dirlik mülkiyetinin eski biçimleri, ilkel gücüyle varlığını sürdürüyordu. Kölelik, bu bölgelerin dışında kalan yerlerde, özellikle kasabaların çok olduğu yerlerde daha da büyük bir hızla ortadan kalkmıştır. Örneğin, Flandr'da, köleliğe, onüçüncü yüzyılın başlangıcından sonra, bazı izleri hâlâ silinmemiş olsa da, hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. Eski düzenin sonuna değin, mallarını dilediklerince kullanmalarını önleyen yasayla bağlı, ya da zorla çalıştırılan insanlara ve üstünde çeşitli derebeylik hakları olan topraklara orada burada hâlâ rastlanıyordu. Ancak, geçmişin bu kalıntıları hemen hemen

her zaman basit vergilerden ibaretti; bu vergileri ödeyenler her şeye karşın tam anlamıyla kişisel özgürlüğe sahip oluyorlardı.

Kırsal sınıfların özgürlüğe kavuşması, kasabaların hem sonucu, hem de aracı oldukları ekonomik canlanmanın yol açtığı sonuçlardan yalnızca biridir. Bu olgu, paraya çevrilebilen sermayenin gittikçe daha çok önem kazanmasıyla aynı zamana rastlar. Ortaçağ'ın dirlik örgütü döneminde, taşınmaz mallardan başka servet biçimi yoktu. Toprak, ona sahip olanlara hem kişisel özgürlük, hem de toplumsal saygınlık sağlıyordu. Din adamlarının ve soyluların ayrıcalıklı durumunun güvencesi topraktı. Toprağın mutlak sahipleri olan din adamları ve soylular, hem korudukları, hem de yönettikleri kiracı çiftçilerin emeği ile geçiniyorlardı. Yığınların toprak kölesi oluşu, böyle bir toplumsal örgütün zorunlu sonucuydu. Toprağa sahip olup efendi olmak ya da toprağı bir başkası için işleyip toprak kölesi olmak dışında başka hiçbir seçenek yoktu.

Orta sınıfın ortaya çıkmasıyla, bu geleneksel düzene taban tabana zıt insanlardan oluşan, ayrıcalıklı bir sınıf doğdu. Yerleştikleri toprakları yalnızca işlemekle kalmıyorlardı; o toprakların sahibi bile değillerdi. Bu insanlar, yalnızca satarak ya da değişim değerleri üreterek yaşama ve zenginleşme olasılığını gittikçe daha açık seçik bir biçimde gösterdiler.

Topraktan oluşan sermaye her şey demekti; oysa şimdi bunun yanı sıra nakit sermayenin gücü açıkça görülüyordu. O zamana değin para kısırdı. Toprağı işleyenlerden alınan toprak vergileri ya da cemaatin kiliselere sağladığı bağışlardan elde edilen çok az miktarda paranın ellerinde toplandığı laik ya da ruhban sınıfından olan büyük toprak sahiplerinin doğal olarak bu parayı işletme olanakları yoktu. Kuşkusuz, çoğu zaman, manastırlar kıtlık zamanlarında sıkıntıya düşen soylulara faizle borç para veriyorlardı, onlar

da buna karşılık topraklarını güvence olarak sunuyorlardı. Ancak, kilise hukukunun başka zamanlarda yasakladığı bu alışverişler, yalnızca geçici önlemlerdi. Genel bir kural olarak, parayı ellerinde bulunduranlar onu biriktiriyorlar, çoğu zaman karşılığında Kilise için gerektiğinde eritilebilecek kaplar ya da süs eşyası alıyorlardı. Doğal olarak, ticaret bu tutsak edilmiş parayı serbest bırakarak ona yeniden gerçek işlevini kazandırmıştır. Ticaret sayesinde, para bir kez daha değişim aracı ve değer ölçüsü olmuş, kasabalar da ticaret merkezi olduklarından zorunlu olarak buralara akmıştır. Dolaşım sırasında paranın gücü, kullanıldığı işlemlerin sayısına artmıştır. Aynı zamanda, kullanımı daha yaygınlaşmış; aynı ödemeler gittikçe artan bir oranda parasal ödemelere yerini bırakmıştır.

Yeni bir servet kavramı ortaya çıkmıştı: artık topraktan değil, para ya da parayla ölçülebilir mallardan oluşan ticarî servet. Daha onbirinci yüzyılda bazı kentlerde gerçek kapitalistler vardı; yukarıda verilmiş birkaç örneğe burada yeniden değinmeye gerek yoktur. Bu kent kapitalistleri çok geçmeden, kârlarının bir bölümünü toprağa yatırma alışkanlığını edindiler. Gerçekten, servetlerini ve kredilerini pekiştirmenin en iyi yolu toprak satın almaktı. Kazançlarının bir bölümünü, önce kendi oturdukları kasabada, sonra da taşrada taşınmaz mal satın almak için ayırdılar. Ama kendi kendilerini de değiştirdiler; özellikle tefeci oldular. Ticaretin toplum yaşamına yayılmasının yarattığı ekonomik bunalım, kendilerini bu duruma uyduramayan toprak sahiplerinin yıkımına neden olmuş, ya da en azından onlar için güçlükler yaratmıştır. Çünkü, para dolaşımının hızlanmasının doğal bir sonucu, paranın değerinin düşmesi ve bu nedenle de tüm fiyatların yükselmesi olmuştur. Kentlerin oluşumu ile aynı zamana rastlayan dönem, hayat pahalılığının çok yüksek olduğu, orta sınıfın işadamları ve zanaatçıları-

nın yararına olduğu ölçüde, gelirlerini artırmayı başaramayan toprak sahipleri için zararlı bir dönem olmuştur. Onbirinci yüzyılın sonuna değin bunların çoğu, yaşamlarını sürdürürebilmek için tüccarların sermayesine başvurmak zorunda kalmışlardır. 1127 yılında, St. Omer statüsünde, kasabalı tüccarlarla çevredeki şovalyeler arasındaki ödünç anlaşmalarından yaygın bir uygulama olarak söz edilmektedir.

Ancak, bu dönemde daha önemli işlemler yaygınlaşmaya başlamıştı. Oldukça büyük tutarlarda borç verecek ölçüde varlıklı tüccarlar eksik değildi. Yaklaşık olarak 1082 yılında bazı Liégeli tüccarlar St. Hubert piskoposuna, Chavigny arazisini alabilmesi için borç para vermişler, birkaç yıl sonra da, Piskopos Otbert'e, haçlı seferleri için yola çıkmak üzere olan Dük Godfrey'den Bouillon şatosunu satın alabilmesi için gerekli parayı sağlamışlardı. Krallar bile, onikinci yüzyıl boyunca, kentli sermayedarların hizmetine başvurmuşlardır. William Cade, İngiltere kralına borç para veriyordu. Flandr'da, Rahip Augustus'un saltanatının başlarında, Arras özellikle bir bankerler kenti olmuştu. Bretanya'lı William, bu kenti, servetle dolu, para tutkusunun alabildiğine yaygın ve tefecilerin bol olduğu bir kent olarak betimler:

Atrabatum... potens urbs... plena

*Divitiis, inhians lucris et foenore gaudens.**

Lombardiya kentleri ve onların izinden giden Toscana ve Provence kentleri, Kilise'nin boş yere karşı çıkmaya çalıştığı para ticaretini sürdürmekte daha da ileri gittiler. Onüçüncü yüzyılın başına değin, İtalyan bankerleri etkinliklerini Alp-ler'in kuzeyine dek genişletmişler ve bu bölgede gelişimleri öyle hızlı olmuştu ki, yarım yüzyıl sonra sermayelerinin bolluğu ve daha ileri yöntemler kullanmaları sayesinde her yerde yerel tefecilerin yerini almışlardı.

(*) "Zenginliklerle, kazanç hırsı ve çok sayıda tefecilerle dolu güçlü kent". (ç.n.)

Kentlerde yoğunlaşan, paraya kolayca çevrilebilir sermayenin gücü, onların yalnızca ekonomik bakımdan yükselmelerini sağlamakla kalmıyor, siyasal yaşama katılmalarına da katkıda bulunuyordu. Çünkü, toplum toprağa sahip olmaktan kaynaklanan güçten başka bir güç tanımadığı sürece, yalnızca ruhban sınıfı ve soylular yönetime katılıyorlardı. Feodal hiyerarşi, tümüyle toprak mülkiyetine dayanıyordu. Feodal arazi, gerçekte, kiraya verilen araziden başka bir şey olmayıp, bunun vasal ile egemenliği altında bulunduğu bey arasında yarattığı ilişkiler, herhangi bir mal sahibi ile kiracısı arasındaki ilişkilerin özel bir biçiminden başka bir şey değildi. Tek fark, birincinin ikinciye sağlamakla yükümlü olduğu hizmetlerin ekonomik bir nitelikte değil, askerî ve siyasal bir nitelikte olmasıydı. Tıpkı her yerel prensin, vasallarının yardımına ve onlara danışmaya gereksinme duyması gibi, kendisi de kralın vasalı olduğundan, buna benzer yükümlülükleri vardı. Böylece, yalnızca toprağa sahip olanlar, kamu işlerinin yönetimine katılıyorlardı. Dahası bunlar kamu işlerine yalnızca kendi kişilikleriyle katılıyorlardı; yani, uygun deyimiyse, *consilio et auxilio*- öğüt ve yardım yoluyla. Hükümdarın gereksinimlerine parasal katkıda bulunulması, salt taşınmaz mal biçiminde olan sermayenin, yalnızca maliklerinin geçimine hizmet ettiği bir dönemde sözkonusu olamazdı. Belki de feodal devletin en çarpıcı niteliği hemen hemen hiç maliyesi olmayışıydı. Bu devlette paranın hiçbir rolü yoktu. Prensın topraklarından elde edilen gelir yalnızca onun kendi kesesini dolduruyordu. Kaynaklarını vergi yoluyla artırması olanaksızdı. Prensın malî bakımdan yoksulluğu, gerektiğinde değiştirilebilen ve kendilerine ücret ödenen kişileri işe almasını da önliyordu. Görevliler yerine, yalnızca kalıtım yoluyla değişen vasalları vardı; bunlar üstündeki yetkisi de, kendisine karşı içtikleri bağlılık andı ile sınırlıydı.

Ancak ekonomik canlanmanın prenslerin gelirlerini artırmalarına olanak vermesi ve bu sayede paranın kasalarına akmaya başlamasıyla, bu prensler durumdan yararlanmakta gecikmediler. Onüçüncü yüzyılda icra memurlarının ortaya çıkması, bir prensin gerçek bir kamu yönetimi kurmasına ve hükümranlığını zamanla egemenliğe dönüştürmesine olanak verecek olan siyasal gelişimin ilk belirtisi oldu. Çünkü, bunlar kelimenin tam anlamıyla memurdular. Emeklerinin karşılığı, toprak başışı yoluyla değil, ücretle ödenen, sırasında görevden alınabilen bu memurlarla yeni bir hükümet tipi ortaya çıkmıştır. Gerçekten, bu memurların feodal hiyerarşinin dışında bir yeri vardı. Kalıtımsal bir unvanla görevlerini yerine getiren eski yargıçlar, belediye başkanları ya da kale komutanlarından bambaşka nitelikteydiler. Eski serflikle yeni toprak mülkiyeti arasında nasıl bir ayırım varsa, icra memuru ile eski yargıç, belediye başkanı ya da kale komutanı arasında da aynı ayırım vardı. Aynı ekonomik nedenler, toprağın örgütlenmesi ile halkın yönetimini aynı zamanda değiştirmişti. Bu ekonomik nedenler nasıl köylülerin özgürleşmesini ve mülk sahiplerinin derebeylik sistemindeki *mansus*'un (çift yeri) yerine kirayı koymalarını sağlamışsa, prenslerin de, ücretli memurları sayesinde, topraklarının doğrudan doğruya yönetimine el koymalarına olanak vermiştir. Bu siyasal yenilik, o dönemde yer alan toplumsal yenilikler gibi, nakit paranın yayılmasını ve dolaşımını içeriyordu. Durumun böyle olduğunu açıkça gösteren olgu, ticaret ve kent yaşamının, Hollanda'nın öteki bölgelerine oranla daha önce geliştiği Flandr'da kâhyalık kurumunun öteki bölgelerden daha erken bir tarihte bilinmesiydi.

Prenslerle tüccarlar arasında zorunlu olarak kurulan bağların da çok önemli siyasal sonuçları olmuştur. Artan zenginliklerinin kendilerine gittikçe artan bir önem kazandırdı-

ğı ve gerektiğinde iyi donatımlı binlerce kişiyi savaş alanına sürebilecek durumda olan kentleri dikkate almak gerekiyordu. Feodal tutucular, başlangıçta küçümseme duyuyorlardı. Freisingenli Otto, Lombardiya komünlerinin miğfer ve zırh takarak Frederik Barbarossa'nın soylu şövalyeleriyle başa çıkmaya kalktuklarını görünce öfkeye kapılmıştı. Ama çok geçmeden bu kaba saba adamların Legnano'da (1176), imparatorun birliklerine karşı kazandıkları olağanüstü zafer, bu insanların neleri başarabileceklerini gösterdi. Fransa'da krallar, bunların hizmetine başvurmaya ve onları kendi çıkarlarına bağlamaya ihmal etmediler. Kendilerini, komünlerin koruyucuları, onların özgürlüklerinin bekçisi olarak göstermişler ve onlara Taç davasının kent hakları ile dayanışma durumunda olduğu izlenimini vermişlerdir. Philip Augustus, böyle ustaca bir tutumun meyvalarını toplamış olsa gerektir. Fransa içinde monarşinin egemenliğini kesin olarak sağlayan ve saygınlığının tüm Avrupa'ya yayılmasına yol açan Bouvines meydan savaşı (1214), büyük ölçüde kentlerden gelen askerî birliklerin katkısıyla kazanıldı.

Kentlerin etkinliği aynı dönemde İngiltere'de, bambaşka bir biçimde kendini göstermesine karşın, daha az önemli değildi. Bu ülkede kentler, monarşiyi destekleyecek yerde, baronların yanında monarşiye karşı ayaklanmışlardır. En eski kökenleri Magna Carta'ya (1215) dayandırılabilen parlamenta yönetimin doğmasına yardımcı olmuşlardır. Bundan başka, kentlerin yönetimine az ya da çok büyük bir ölçüde katılma hakkını iddia ettikleri ve sağladıkları tek ülke İngiltere değildi. Kentlerin doğal eğilimi, onların belediye cumhuriyetleri olmalarına yol açtı. Kuşkusuz, yeterli güçleri olsaydı, her yerde Devlet içinde Devlet olacaktı. Ama kentler, Devletin gücünün onların çabalarını dengelemeye yetmediği yerler dışında, bu ideallerini gerçekleştirmeyi başaramamışlardır.

Onikinci yüzyılda İtalya'da, daha sonra imparatorluğun gücünün kesinlikle azalmasının ardından Almanya'da durum böyleydi. Bunların dışında kalan bütün ülkelerde, ister Almanya ve Fransa'da olduğu gibi monarşi önlerinde dize gelmeyecek kadar güçlü olsun, ister Hollanda'da olduğu gibi yalnız kendilerini düşünmeleri onları çok geçmeden birbirleriyle gırtlak gırtlığa getirecek olan bir bağımsızlığı elde etmek için çabalarını birleştirmekten alıkoysun, kentler prenslerin üstün otoritesini yıkmayı başaramamışlardır. Böylece genel bir kural olarak, kentler bölgesel yönetime boyun eğiyorlardı.

Ancak, yerel yönetim bunlara yalnızca uyrukları olarak davranıyordu. Onlara öylesine bir gereksinme duyuyordu ki çıkarlarına aldırnamazlık edemezdi. Yerel yönetimin maliyesi büyük ölçüde onlara dayanıyor ve Devletin gücünü ve giderlerini artırdıkları ölçüde gittikçe daha sık olarak kentlilerin keselerine başvurmak gereksinimini duyuyordu. Onikinci yüzyılda yönetimin kentlerden ödünç para aldığı daha önce belirtilmişti. Kentler, bu parayı güvence karşılığı olmaksızın vermiyorlardı. Paralarının hiçbir zaman geri ödenmemesi tehlikesini göze aldıklarını iyi bildiklerinden, ödünç vermeyi kabul ettikleri paralar karşılığında, yeni haklar koparıyorlardı. Derebeylik hukuku, egemenin, uyruklarından yalnızca açık seçik olarak belirlenmiş, niteliği hep aynı olan özel durumlarla sınırlandırılmış belli vergileri almasına izin veriyordu. Bu yüzden, ne denli gereksinme duyarsa duysun, onları dilediği gibi baş vergisi ödemeye ya da erzak sağlamaya zorlayamazdı. Bu bakımdan, kent yasaları onlara en sağlam güvenceleri veriyordu. Böylece de, onlarla uzlaşmaya varmak zorunluydu. Yavaş yavaş prensler, sorunlarını danıştıkları yüksek rütbeli din adamları ve soylulardan oluşan kurullara kentsoyluları da çağırma alışkanlığını edindiler. Bu tür toplantıların örnekleri onikinci yüz-

yılda hâlâ çok azdı; onüçüncü yüzyılda çoğalmış; ondördüncü yüzyılda ise bu alışkanlık kesin olarak yasallaşmış; kentsoylular, din adamları ve soylulardan sonra gelen bir yer elde etmişlerdir. Saygınlık bakımından üçüncü de olsa, bu yer çok geçmeden önem bakımından birinci olmuştur.

Gerçi orta sınıflar, az önce gördüğümüz gibi, onikinci yüzyılda Batı Avrupa'da kendini gösteren toplumsal, ekonomik ve siyasal değişiklikler üzerinde çok geniş bir etki yapmışlardır; ama ilk bakışta düşünsel akımda pek de önemli bir rol oynamamış görünmektedirler. Gerçekten de ondördüncü yüzyıla değin, orta sınıfların bağrından kopan ve onların ruhuyla canlanmış bir edebiyat ve sanat ortaya çıkmamıştır. O zamana değin bilim, kesinlikle ruhban sınıfının tekelinde olup Latince'den başka dil kullanılmıyordu. Anadilde edebiyat alanında ne yazılmışsa, yalnızca soylularla ilgiliydi, ya da yalnızca soylular sınıfına ilişkin düşünce ve duyguları dile getiriyordu. Mimarî ve heykel, yalnızca kilise yapımı ya da süslemesinde başyapıtlar ortaya koymuştur. En eski örnekleri -örneğin, Ypres'de, Büyük Savaş sırasında yıkılan Cloth Hall gibi- onüçüncü yüzyılın başına dek geri giden pazar yerleri ve çan kuleleri, hâlâ büyük dinsel yapıların mimarî üslubuna bağlı kalmıştı.

Ancak, daha yakından incelendiğinde, çok geçmeden kent yaşamının gerçek anlamda Ortaçağ'ın manevî başkentine katkıda bulunduğu ortaya çıkar. Kuşkusuz, kentlerin düşünsel kültürü, Rönesans dönemine değin, bağımsız bir çaba ortaya koymasını engelleyen pratik düşüncelerin egemenliği altındaydı. Ama daha en başında tam anlamıyla laik bir kültür olma niteliği gösteriyordu. Onikinci yüzyıl ortalarına değin belediye kurulları tüccar çocukları için okullar yaptırıyorlardı; bunlar, antik çağın sonundan bu yana açılan ilk laik okullardı. Okuma ve yazma, ticaret için vazgeçilmez olduğundan, artık yalnızca din adamları sınıfının

üyelerine özgü bir ayrıcalık olmaktan çıkmıştı. Tüccarlar bu okullara soylulardan çok daha önce gitmeye başladılar; çünkü soylular için yalnızca bir düşünce lüksü olan şey, onlar için günlük bir gereksinimdi. Doğal olarak, Kilise hemen belediye okullarını denetleme konusunda hak iddia etti. Bu da, Kilise ile kent makamları arasında bazı çatışmalara yol açtı. Doğal olarak, din sorunları bu tartışmaların tümüyle dışındaydı. Bunların, kentlerin kendi kurdukları okulları denetleme ve yönetme isteğinden başka nedeni yoktu.

Bununla birlikte, bu komünal okullarda öğretim Rönesans dönemine değin temel bilgilerin öğretimiyle sınırlıydı. Daha yüksek bir öğrenim isteyenler kilise kuruluşlarına başvurmak zorundaydılar. Onikinci yüzyıl sonundan başlayarak kentin yazışma ve hesap işlerinin yanı sıra ticaret yaşamının gerekli kıldığı çeşitli yasaların yayımlanmasından sorumlu "yazmanlar", bunların arasından çıkmıştır. Bütün bu "yazmanlar" laik kimselerdi; çünkü kentler, prenslerin tersine, sahip oldukları ayrıcalıklardan yararlanarak kentlerin yargı yetkisinin dışında kalabilecekleri nedeniyle din adamları sınıfından hiç kimseyi işe almıyorlardı.

Başlangıçta belediye yazmanlarının dili doğal olarak, Latince'ydi. Ama onüçüncü yüzyılın ilk yıllarından sonra ulusal dilleri gittikçe daha yaygın olarak kullanmaya başladılar. Halk dilini ilk kez yönetimde kullananlar kentler olmuştur. Böylece, kentler, Ortaçağ uygarlığında, önde gelen temsilcileri oldukları laik ruha tam anlamıyla denk düşen bir girişimde bulunmuşlardır.

Bundan başka, bu laik ruh, çok yoğun bir dinsel heyecanla birleşmişti. Tüccarlar sık sık dinsel makamlarla çatışsalar da, piskoposlar onlara ateş püskürseler, aforoz etseler de, onlar da karşı saldırıya geçerek kimi zaman kiliseye karşı eğilimlerini açıkça belli etseler de, bütün bunlara kar-

şın, derin ve coşkulu bir inançları vardı. Kentlerdeki birçok dinsel kurumlar, sayısız dinsel derneklerle hayır dernekleri bunu kanıtlamaya yeterlidir. Kentsoyluların dindarlığı, Ortodoksluğun katı sınırlarını aşan bir saflık, içtenlik ve korkusuzlukla kendini gösteriyordu. Her dönemde bunlar, her şeyden önce gizemciliklerinin (mistisizmin) coşkunluğu ile ayırt ediliyorlardı. Bu, onların onbirinci yüzyılda dinsel rütbe ve makamların alınıp satılmasına ve papazların evlenmesine karşı savaştan din reformcularının yanlarında tutkuyla yer almalarına yol açmış; onikinci yüzyılda Beguine ve Beghard'ların çileciliğini (asetizmini) yaymıştır; onüçüncü yüzyılda ise, Fransisken ve Dominikenlerin heyecanla karşılanmaları bu durumla açıklanabilir. Ama bu dinsel yaklaşım, aynı zamanda tüm yeniliklerin, dinsel düşüncenin tam abartma ve bozulmalarının başarısını da sağlamıştır. Onikinci yüzyıldan sonra ortaya çıkan tüm mezhep sapkınlıkları hemen yandaş buluyordu. Burada, Albigen mezhebinin hızla yayılmasını anımsamak yeterlidir.

Böylece, Ortaçağ'ın hem laik, hem de mistik olan kentsoyluları, geleceğin iki büyük düşünce akımında oynayacakları rol için tam anlamıyla hazır diler: laik düşüncenin ürünü olan Rönesans ve dinsel gizemciliğin yöneldiği Reform.

Bibliyografya

- Ashley, W.J., "The Beginning of Town Life in the Middle Ages", *Quarterly Journal of Economics*, C. X, 1896.
- Ballard, A., *The English Borough in the Twelfth Century*, Cambridge, 1914.
- Bateron, M., "The Laws of Breteuil", *English Historical Review*, C. XV, 1900.
- Below, G.V. "Zur Entstehung der deutschen Stadtverfassung", *Historische Zeitschrift*, C. LVII-LIX.
- Die Entstehung der deutschen Stadtgemeinde*, Düsseldorf, 1889.
- Der Ursprung der deutschen Stadtverfassung*, Düsseldorf, 1802.
- Blanchet, A., *Les enceintes romaines de la Gaule*, Paris, 1907.
- Blommaert, W., *Les châtelains de Flandre*, Ghent, 1915.
- Bonvalot, E., *Le tiers-état d'après la charte de Beaumont et ses filiales*, Paris, 1884.
- Des Marez, G., *Étude sur la propriété foncière dans les villes du Moyen-âge et spécialement en Flandre*, Ghent, 1898.
- Doren, A.J., *Untersuchungen zur Geschichte der Kaufmannsgilden des Mittelalters*, Leipzig, 1893.
- Espinas, G., *La vie urbaine de Douai au Moyen-âge*, 4 cilt, Paris, 1913.
- Flach, J., *Les origines de l'ancienne France*, C. II, Paris, 1893.
- Généstal, R., *La tenure en bourgage*, Paris, 1900.